

Ганна САМІЛЮ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного
та трудового права
НУ «Запорізька політехніка»

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ВИТОКИ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА

Родовою для поняття «тлумачення» є категорія «розуміння», так як тлумачення є одним з аспектів розуміння. Розуміння є притаманна людській свідомості форма освоєння дійсності, що означає розкриття і відтворення смислового змісту предмету. Навколишня для людини реальність (соціально-культурна і природна), заломлюється в свідомості і стає осмисленою дійсністю.

Дійсність – це те, що об'єктивно існує; дійсність рівнозначна навколишньому світу або зв'язкової системі предметів. Притаманна людському мисленню предметність вимагає операції осмислення, тобто наділення предметів значеннями, що об'єднують ці предмети в цілісну єдність. Іншими словами, людина орієнтується в світі за допомогою «картини» або «образу світу», що виникає у свідомості. Елементи світу речі і явища постають як носії змістів і значень. Розуміння – це антропологічне універсальне явище, так як без розуміння неможлива орієнтація, або «навігація» людини в світі, тобто оцінка навколишніх умов існування і прийняття рішень, спрямованих на облаштування індивідуального та колективного життя.

Якщо розуміння – це універсальна операція мислення, то тлумачення – це лише одна зі специфічних пізнавальних процедур, що призводять до розуміння. Її специфіка визначається в першу чергу такою якістю, як процедурність.

Процедура – це лінійна і регламентована послідовність дій, спрямована на досягнення конкретного результату. Процедурність мислення пов'язана насамперед із раціональним рівнем свідомості, так як саме при раціональному мисленні спирається на логіку, можлива точна алгоритмічна послідовність думки. Перехід в режим тлумачення здійснюється тоді, коли до «розумового автоматизму» (тобто до освоєння дійсності на несвідомому, «інстинктивному» рівні) підключається раціональне мислення. Раціональне тлумачення в цьому сенсі протилежно інтуїтивному розумінню. Інтуїтивне розуміння відбувається тоді, коли осмислення йде не як послідовний пошук сенсу за допомогою аналітичних процедур, а як його моментальне та несвідоме «схоплювання». Іншими словами можна сказати, що тлумачення як інший режим осмислення потрібно в ситуаціях проблематичності розуміння, коли сенс з тієї чи іншої причини відразу не виявляється.

Інтерпретація вторинна по відношенню до розуміння, яке може виникати завдяки вкоріненості мислення у життєвій реальності, в безпосередньому сприйнятті. Для того, щоб виділити функції тлумачення, розглянемо цей феномен крізь призму соціології знання. Адже очевидно, що функції тлумачення як способу отримання знання, необхідного для підтримки життєдіяльності людей, виникають у сфері соціального спілкування. Ми вже згадували, що тлумачення як спосіб осмислення виникає в умовах кризи пояснювальної моделі світу. Світоглядні кризи виникають в результаті ускладнення соціальних умов і відповідних їм практик. Це ускладнення може бути спровоковано змінами в природному середовищі, але у свідомість людини воно проникає через зміну соціальної структури. Сенси і значення, якими наділені речі і явища навколишнього світу, у ситуації зростаючої соціальної або культурної динаміки, стають хиткими. Традиційне знання і стереотипне мислення, яке базується на ньому, перестають забезпечувати гармонійність досвіду і життєдіяльності. Зростає невизначеність.

Іншими словами, поява феномена тлумачення пов'язане з кризами архаїчної, статичної моделі дійсності, яка виникає в ситуації слабкою соціокультурної динаміки, коли взаємна відповідність індивідуального та колективного мислення і життєдіяльності забезпечується за рахунок простого повторення знайденої моделі відношення до реальності, за рахунок рутинізації і стереотипізації розумових процесів.

У суспільствах, існування яких засноване на обрядових практиках, такими доленосними фактами є ритуальні речі і моменти ритуалу. У суспільствах, де регулятивну функцію виконують книги, необхідно тлумачити їх тексти. В першу чергу релігійні та юридичні.

Це дозволяє дати визначення поняття «тлумачення» стосовно історико-культурних умов виникнення і функціонування цього способу осмислення дійсності. Тлумачення, або інтерпретація – це специфічний прийом раціонального ставлення до дійсності в умовах зростання невизначеності поведінки людей під тиском зміни соціального та природного середовища. Тлумачення знижує ступінь невизначеності та дозволяє встановити контроль над реальністю за рахунок знаходження (з'ясування) і закріплення (роз'яснення) найбільш адекватного варіанту змісту того чи іншого життєво важливого факту дійсності. На ранніх етапах людської історії найбільш важливим типом фактів, які вимагають тлумачення, стають усні і письмові тексти релігійно-правового характеру.

Отже, історично проблема тлумачення з'являється в той момент, коли люди усвідомлюють проблематичність фактичного боку дійсності, і починають пошуки найбільш адекватного варіанту виходу із соціальної та ідеологічної кризи. Тобто виникнення проблеми тлумачення та інституту тлумачів в історії людських суспільств було пов'язано з ситуацією втрати орієнтації, коли сприйняття фактичної реальності сильно ускладнюється. Першою такою кризою суспільства через ускладнення світу став період переходу від дописемного суспільства до

письмового. В цьому сенсі мова йде про перехід від обрядових товариств до товариств текстової культури. Одним з найважливіших проявів цього переходу стає виникнення права як особливого письмового способу врегулювання соціальних відносин, вирішення протиріч і конфліктів.

Тлумачення права виникає, таким чином, як невід'ємний елемент самого процесу правотворення, оскільки основними рисами такого нового соціального регулятора, яким стало право, були його письмовий характер і наявність чітко визначеного, непорушного текстуального вираження. За рахунок фіксації форми і змісту права досягався ефект соціальної стабілізації, зміцнення певного соціального порядку і забезпечення відомого рівня гармонії в суспільстві. Але такого роду якості природно вимагали особливих ускладнених процедур розуміння, що істотно відрізнялися від колишнього «автоматичного» засвоєння міфів, звичаїв, ритуалів та інших елементів нормативного комплексу.

Найбільш важливим щодо історичного огляду, генезису феномена і теорії тлумачення є те, що у тлумаченні; заснованому на авторитеті філософських текстів, присутнє потрійне відношення між автором, попередником; і предметом. Це стає можливим з причини відділення проблеми тлумачення від релігійної концепції канонічного тексту.

У справі тлумачення стають прийнятними такі процедури, як внесення особистісного сенсу в текст інтерпретації і множинність інтерпретацій. Внесення особистісного сенсу в текст інтерпретації і множинність інтерпретацій стає базисом наступних історичних форм тлумачень. Таким чином, можна зробити висновок, що такий метод – це початок процесу раціонального ставлення до тлумачення і, відповідно, початок сучасного розуміння функцій тлумачення як процедури осмислення тексту логічними методами.

Паралельно теоретичному осмисленню феномена тлумачення розгортається і еволюціонує інтерпретаційна практика в рамках національних правових систем. В рамках європейської культури намічаються два основних шляхи розвитку: континентальна (романо-германська) традиція, яка схиляється до пріоритету законодавства, залишаючи судді роль «провідника» вищої політичної волі, вираженої в законі; та англосаксонська правова система, яка, навпаки, покладає на суддю стратегічні завдання щодо визначення основних параметрів правового регулювання, в результаті чого, він фактично з'єднує в своїх руках функції інтерпретатора і законодавця.

У зв'язку з цим, актуалізується, стає видимою політична значимість інституту тлумачення права. Особа, яка стає уповноваженою визначати зміст юридичного припису, фактично перетворюється на його «співавтор», тобто знаходить чималу частку політичної влади, пов'язаної з правовим інструментарієм впливу на суспільство.

Формування нового бачення про тлумачення збігається з іншими явищами, що свідчать про кризу колишньої картини соціального світу і владного порядку. Йдеться про глобалізацію, яка привела до ревізії класичної

доктрини державного суверенітету в сторону його істотного ослаблення, а також про значне поширення теорій «правового плюралізму», відповідно до яких правова система держави зовсім не має монополії і навіть пріоритету в суспільстві, а поряд з нею можуть існувати і діяти правові системи в рамках окремих соціальних груп, які не мають офіційного визнання.

Практичне переломлення класичних концепцій в теорії тлумачення права може виражатися, наприклад, в тому, що тлумачення розглядається не як пошук істинного сенсу, який закладений в юридичному тексті, а як його довільне конструювання відповідно до тих чи інших поточних соціальних і політичних потреб.

Таким чином, тлумачення права виникає як своєрідна відповідь людської культури на історичні виклики і надалі еволюціонує в залежності від соціально-політичних і ідейних умов суспільного розвитку, що змінюються.

Андрій САМІЛО,

к.ю.н., доцент,

начальник кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту

Львівського державного університету

безпеки життєдіяльності,

полковник служби цивільного захисту

Валерій ШИШКО,

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри теорії права,

конституційного та приватного права

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Загальновідомо, що воєнний стан є екстремальним контекстом, в якому суспільство стикається з різними викликами щодо збереження порядку, правопорядку та збереження основних прав і свобод громадян. У цьому контексті філософія права набуває особливого значення, оскільки вона визначає основні принципи та цінності, які повинні лежати в основі правової системи в умовах воєнного конфлікту.

Верховенство права визначається як принцип, за яким кожна особа, установа чи орган держави, підпорядковується діючим законам. В умовах воєнного стану цей принцип стає ключовим для збереження суспільного порядку та гарантує захист прав і свобод громадян у найважчих обставинах.